DOMSTOLENS DOM (Sjette Afdeling)
30. april 1998 *

I de forenede sager C-377/96 — C-384/96,

angående anmodninger, som Belgiens Cour de cassation i medfør af EF-traktatens artikel 177 har indgivet til Domstolen for i de for nævnte ret verserende sager,

August De Vriendt

mod

Rijksdienst voor Pensioenen (sag C-377/96),

Rijksdienst voor Pensioenen

mod

René Van Looveren (sag C-378/96),

Rijksdienst voor Pensioenen

* Processprog: nederlandsk og fransk.

mod

Julien Grare (sag C-379/96),

Rijksdienst voor Pensioenen

mod

Karel Boeykens (sag C-380/96),

Rijksdienst voor Pensioenen

mod

Frans Serneels (sag C-381/96),

Office national des pensions (ONP)

mod

Fredy Parotte (sag C-382/96),

Office national des pensions (ONP)

mod

Camille Delbrouck (sag C-383/96)

og

Office national des pensions (ONP)

mod

Henri Props (sag C-384/96),

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af artikel 7 i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring (EFT 1979 L 6, s. 24),

har

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, H. Ragnemalm (refererende dommer), og dommerne R. Schintgen, G. F. Mancini, J. L. Murray og G. Hirsch,

generaladvokat: S. Alber
justitssekretær: fuldmægtig L. Hewlett,

efter at der er indgivet skriftlige indlæg af:

— Office national des pensions (Rijksdienst voor Pensioenen) ved konsulent Gabriel Perl, som befuldmægtiget

— Karel Boeykens ved advokat René Bützler, Bruxelles, og advokat Lieven Lenaerts, Antwerpen

— den belgiske regering ved sundhedsminister og minister for pensionsanliggender Marcel Colla, som befuldmægtiget

— Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved juridisk konsulent Pieter Jan Kuijper og Marie Wolfcarius, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtigede,

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at der er afgivet mundtlige indlæg i retsmødet den 27. november 1997 af Office national des pensions ved konsulent Jan C. A. De Clerck, som befuldmægtiget, af den belgiske regering ved kommitteret Jan Devadder, Ministeriet for Udenrigsanliggender, Udenrigshandel og Udviklingssamarbejde, som befuldmægtiget, og af Kommissionen ved Pieter Jan Kuijper og Marie Wolfcarius,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 15. januar 1998,

afsagt følgende

Dom

1 Ved kendelser af 4. november 1996, indgået til Domstolen den 27. november 1996, har Belgiens Cour de cassation i medfør af EF-traktatens artikel 177 forelagt tre præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af artikel 7 i Rådets direktiv

79/7/EØF af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring (EFT 1979 L 6, s. 24, herefter »direktivet«).

2 Disse spørgsmål er blevet rejst i sager mellem De Vriendt (sag C-377/96), Van Looveren (sag C-378/96), Grare (sag C-379/96), Boeykens (sag C-380/96), Serneels (sag C-381/96), Parotte (sag C-382/96), Delbrouck (sag C-383/96) og Props (sag C-384/96) og Office national des pensions (herefter »ONP«) vedrørende beregningen af deres pensioner.

3 Ved kendelse afsagt af Domstolens præsident den 9. januar 1997 er sagerne blevet forenet med henblik på den skriftlige og mundtlige forhandling samt dommen.

4 Ifølge kongelig anordning nr. 50 af 24. oktober 1967 om arbejdsophørs- og efterladtepension for arbejdstagere (*Moniteur belge* af 27.10.1967, herefter »kongelig anordning nr. 50«), som var gældende indtil den 1. januar 1991, var den normale pensionsalder fastsat til 65 år for mænd og 60 år for kvinder.

5 I medfør af artikel 10 i kongelig anordning nr. 50 optjentes retten til arbejdsophørspension for hvert kalenderår med en brøkdel af indtægten, hvis størrelse var fastsat i henhold til særlige regler, hvorefter der blev anvendt en procentsats på enten 75% eller 60%, alt efter om den pågældende havde forsørgerpligt over for en ægtefælle eller ej. Den til det enkelte kalenderår svarende brøk havde som tæller tallet et og som nævner et tal, som for mænd ikke måtte overstige 45 og for kvinder ikke måtte overstige 40.

6 Når et beskæftigelsesforløb havde en varighed på mere end 40 eller 45 år, blev pensionen beregnet på grundlag af periodens mest fordelagtige kalenderår.

7 I henhold til kongelig anordning nr. 50 kunne såvel kvinder som mænd gå på førtidspension i indtil fem år før den tidligste pensionsalder mod en nedsættelse af pensionen med 5% p.a. for førtidspensionering. Muligheden for at gå på førtidspension er for kvinders vedkommende afskaffet ved kongelig anordning nr. 415 af 16. juli 1976.

8 Fra den 1. januar 1991 gennemførtes ved lov af 20. juli 1990 om indførelse af en fleksibel pensionsalder for arbejdstagere og om tilpasning af arbejdstagerpensionerne til udviklingen i den generelle velfærd (*Moniteur belge* af 15.8.1990, herefter »1990-loven«) en ny ordning, hvorefter alle arbejdstagere, såvel mænd som kvinder, kunne gå på pension, når de fyldte 60 år.

9 Med hensyn til beregningen af pensionsydelsen bestemmer 1990-loven, at retten til pensionsydelser for hvert kalenderår beregnes som en brøkdel af den pågældendes indtægt, fastsat i henhold til kongelig anordning nr. 50, og at nævneren i denne brøk fortsat skulle være 45 for mænd og 40 for kvinder.

10 1990-loven afskaffede desuden, også for mændenes vedkommende, nedsættelsen med 5% p.a. for førtidspensionering.

11 Direktivets artikel 4, stk. 1, forbyder enhver forskelsbehandling på grundlag af køn, såvel direkte som indirekte, for så vidt angår beregningen af ydelserne, herunder ydelserne ved alderdom.

12 Imidlertid følger det af undtagelsesbestemmelsen i direktivets artikel 7, stk. 1, litra a), at:

»1. Dette direktiv ... ikke [er] til hinder for, at medlemsstaterne kan undtage følgende fra direktivets anvendelsesområde:

a) fastsættelse af pensionsalderen for ydelse af alders- og arbejdsophørspensioner og eventuelle følger heraf for andre ydelser

...«

13 I den sag, som dannede grundlag for dommen af 1. juli 1993 (sag C-154/92, Van Cant, Sml. I, s. 3811), havde Arbeidsrechtbank, Antwerpen, spurgt Domstolen, om den ovenfor beskrevne beregningsmetode for arbejdsophørspension for pensionsberettigede mænd indebar en forskelsbehandling på grundlag af køn, jf. direktivets artikel 4.

14 I præmis 13 i dommen i Van Cant-sagen udtalte Domstolen, at såfremt den nationale lovgivning har ophævet forskellen i pensionsalder mellem mandlige og kvindelige arbejdstagere — en faktisk omstændighed, som skal afgøres af den nationale ret — kan artikel 7, stk. 1, litra a), i direktiv 79/7 ikke længere påberåbes som begrundelse for at fastholde en forskel i beregningsmetoden for arbejdsophørspensionen, som var knyttet til forskellen i pensionsalderen.

15 Domstolen udtalte i samme dom, at artikel 4, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, i direktiv 79/7 er til hinder for, at nationale lovbestemmelser, hvorefter der gælder samme

pensionsalder for mandlige og kvindelige arbejdstagere, med hensyn til beregning af pensionen opretholder en forskel på grundlag af køn, der er knyttet til den forskellige pensionsalder, der gjaldt i henhold til den tidligere ordning.

16 Ved afgørelser truffet i tidsrummet mellem den 18. december 1990 og den 16. december 1994, havde ONP tildelt sagsøgerne i hovedsagerne, som alle er mandlige arbejdstagere, en aldersophørspension på grundlag af en repræsentativ brøkdel af ansættelsesforløbet, beregnet med nævneren 45.

17 Under appelsagerne for henholdsvis Arbeidshof, Antwerpen (sagerne C-378/96 — C-381/96), Arbeidshof, Gent (sag C-377/96), og Cour du travail de Liège (sagerne C-382/96 — C-384/96) krævede sagsøgerne en beregning af deres pension på grundlag af en brøk med nævneren 40 i stedet for med nævneren 45.

18 Ved dom af 8. september 1995 stadfæstede Arbeidshof, Gent, ONP's afgørelse. Imidlertid omgjorde Cour du travail de Liège ved domme af henholdsvis 10. november og 15. december 1995 afgørelserne fra denne institution, idet den antog, at de berørte var berettigede til en arbejdsophørspension beregnet på grundlag af en brøk med nævneren 40. Arbeidshof, Antwerpen, gav tilsvarende ved fire domme afsagt den 10. januar 1996, de berørte medhold i deres påstande.

19 De Vriendt (sag C-377/96) og ONP (sagerne C-378/96 — C-384/96) indbragte sagerne for Cour de cassation.

20 Den 19. juni 1996, mens disse sager verserede for domstolene, vedtog det belgiske parlament en lov om fortolkning af 1990-loven (*Moniteur belge* af 20.7.1996, herefter »fortolkningsloven«).

21 Fortolkningslovens artikel 2 definerer begrebet »arbejdsophørspension« således:

»Ved anvendelsen af artikel 2, stk. 1, 2 og 3, og artikel 3, stk. 1, 2, 3, 5, 6 og 7, i lov af 20. juli 1990 om indførelse af en fleksibel pensionsalder for arbejdstagere og om tilpasning af arbejdstagerpensionerne til udviklingen i den generelle velfærd forstås ved ordet 'arbejdsophørspension' det indtægtssubstitut, som tildeles en berettiget, der anses for at være blevet uarbejdsdygtig på grund af alderdom, hvilken tilstand for mandlige berettigede anses for at indtræde ved det fyldte 65. år og for kvindelige berettigede ved det fyldte 60. år.«

22 Endelig fremgår det af sagen, at der den 26. juli 1996 i Belgien blev vedtaget en rammelov, som moderniserede den sociale sikring og styrkede de lovbestemte pensionsordninger (*Moniteur belge* af 1.8.1996), og at der den 23. december 1996 blev udstedt en kongelig anordning i medfør af denne rammelov (*Moniteur belge* af 17.1.1997). Ifølge dette regelsæt, som trådte i kraft den 1. juli 1997,

— bevaredes pensionsalderen på 65 år for mænd samt beregningen af pensionen på grundlag af en brøk med nævneren 45

— skulle der for kvinders vedkommende ske en gradvis forhøjelse af pensionsalderen til 65 år og af pensionsberegningen i en overgangsperiode på 13 år med udløb i år 2009

— skulle der ske en sideløbende tilpasning, efter samme tidsskema, af aldersgrænserne inden for andre sektorer af den sociale sikring med henblik på at nå op på en pensionsalder på 65 år i år 2009, også for kvinder

— bevaredes en fleksibel pensionsalder, det vil sige muligheden for at gå på førtidspension ved den pågældendes fyldte 60. år både for mænd og for kvinder, på betingelse af, at den pågældende havde opfyldt et beskæftigelsesminimum. Dette minimum var i 1997 på 20 år og skulle gradvist stige til et beskæftigelsesminimum på 35 år i år 2005.

23 Da Cour de cassation nærede tvivl om, hvorvidt 1990-loven, som ændret ved fortolkningsloven, var forenelig med fællesskabsretten, besluttede den at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende tre præjudicielle spørgsmål:

»1) Skal artikel 7 i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 fortolkes således, at medlemsstaterne i henhold til denne artikel fortsat kan fastsætte den alder, ved hvilken mænd henholdsvis kvinder anses for uarbejdsdygtige på grund af alderdom i forbindelse med arbejdstageres krav på arbejdsophørspension, forskelligt alt efter køn og i tilslutning hertil også foretage en differentieret beregning af pensionerne som beskrevet i denne dom?

2) Skal denne artikel fortolkes således, at den er til hinder for, at mænd og kvinder, der anses for uarbejdsdygtige på grund af alderdom ved en alder på henholdsvis 65 og 60 år, og som også fra denne alder mister deres ret til sociale sikringsydelser som f.eks. ydelser ved arbejdsløshed, kan gøre en ubetinget ret til pension gældende fra deres fyldte 60. år, hvorved størrelsen af deres pension beregnes forskelligt, alt efter om der er tale om en mand eller en kvinde?

3) Skal navnlig begrebet 'pensionsalderen' (på fransk: 'L'âge de la retraite'; på engelsk: 'pensionable age') i artikel 7 i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 fortolkes således, at det betyder den alder, ved hvilken der kan tildeles en arbejdsophørspension, eller den alder, ved hvilken en arbejdstager ifølge de nationale kriterier anses for uarbejdsdygtig på grund af alderdom og oppebærer et indkomstsubstitut, som udelukker andre sociale sikringsydelser, der defineres som indkomstsubstitutter?

Kan dette begreb fortolkes således, at det kan omfatte begge de to ovenfor angivne definitioner?«

24 Med disse spørgsmål, som bør behandles samlet, spørger den forelæggende ret nærmere bestemt, om direktivets artikel 7, stk. 1, litra a), skal fortolkes således, at den overlader medlemsstaterne muligheden for at fastsætte den alder, hvorved arbejdstagere anses for uarbejdsdygtige på grund af alderdom og således kan opnå ret til arbejdsophørspension, som for mænd indtræder ved det fyldte 65. år og for kvinder ved det fyldte 60. år, og om pensionsydelsen på denne baggrund kan beregnes forskelligt efter arbejdstagerens køn, selv om de mandlige arbejdstagere betingelsesløst kan gøre krav på et indkomstsubstitut i form af pension ved det fyldte 60. år.

25 Det bemærkes for det første, at det følger af fast praksis, at de i direktivets artikel 7, stk. 1, litra a), fastsatte undtagelser skal fortolkes snævert (jf. dom af 30.3.1993, sag C-328/91, Thomas m.fl., Sml. I, s. 1247, præmis 8). Når en medlemsstat således i medfør af denne bestemmelse fastsætter en pensionsalder for ydelse af alders- og arbejdsophørspensioner, der er forskellig for mænd og kvinder, er det område, hvor medlemsstaten kan gøre undtagelse, begrænset til forskelsbehandling, som nødvendigvis og objektivt har sammenhæng med forskellen i pensionsalderen (dommen i sagen Thomas m.fl., a.st., og dom af 19.10.1995, sag C-137/94, Richardson, Sml. I, s. 3407, præmis 18). Såfremt den nationale lovgivning derimod har ophævet forskellen i pensionsalder, kan medlemsstaten ikke længere fastholde en forskel i beregningsmetoden for pensionen, som er knyttet til arbejdstagerens køn (dommen i sagen Van Cant, a.st., præmis 13).

26 Det kan af karakteren af de i direktivets artikel 7, stk. 1, fastsatte undtagelser udledes, at fællesskabslovgiver havde til hensigt at tillade medlemsstaterne midlertidigt at opretholde de fordele, der var tildelt kvinder med hensyn til arbejdsophør, for gradvist at sætte dem i stand til at indrette deres pensionsordninger i den henseende, uden at bringe ordningernes komplekse økonomiske ligevægt i fare, et forhold, man ikke kunne undgå at tage hensyn til (dom af 7.7.1992, sag C-9/91, Equal Opportunities Commission, Sml. I, s. 4297, præmis 15).

27 Det skal derfor undersøges, om forskelsbehandlingen med hensyn til beregningsmetoden for arbejdsophørspension i et tilfælde, som det i hovedsagen omhandlede, nødvendigvis og objektivt er knyttet til opretholdelsen af nationale bestemmelser, der fastsætter en forskellig pensionsalder afhængig af køn, og som dermed er omfattet af undtagelsen i direktivets artikel 7, stk. 1, litra a).

28 I denne forbindelse bemærkes, som det fremgår af præmis 13 i dommen i sagen Van Cant, a.st., at spørgsmålet om, hvorvidt den nationale lovgivning har opretholdt en forskel i pensionsalder mellem mandlige og kvindelige arbejdstagere vedrører de faktiske omstændigheder, som skal afgøres af den nationale ret.

29 For det tilfælde, at denne forskel antages at være opretholdt, bemærkes, at fastsættelsen af pensionsalderen rent faktisk er bestemmende for varigheden af den periode, hvori de pågældende kan yde bidrag til pensionsordningen.

30 Således er en forskelsbehandling med hensyn til beregningsmetoden for pensionsydelser som den, der følger af den pågældende nationale lovgivning, nødvendigvis og objektivt knyttet til den forskel, der er blevet opretholdt med hensyn til fastsættelse af pensionsalderen.

31 På baggrund af det ovenfor anførte skal spørgsmålene besvares med, at direktivets artikel 7, stk. 1, litra a), skal fortolkes således, at når en national lovgivning har opretholdt en forskel i pensionsalder mellem mandlige og kvindelige arbejdstagere, er den pågældende medlemsstat berettiget til at beregne pensionsbeløbet forskelligt efter arbejdstagerens køn.

Sagsomkostninger

32 De udgifter, der er afholdt af den belgiske regering og Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagernes behandling i forhold til hovedsagernes parter udgør et led i de sager, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

vedrørende de spørgsmål, der er forelagt af Belgiens Cour de cassation ved kendelser af 4. november 1996, for ret:

Artikel 7, stk. 1, litra a), i Rådets direktiv 79/7/EØF af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring skal fortolkes således, at når en national lovgivning har opretholdt en forskel i pensionsalder mellem mandlige og kvindelige arbejdstagere, er den pågældende medlemsstat berettiget til at beregne pensionsbeløbet forskelligt efter arbejdstagerens køn.

Ragnemalm Schintgen Mancini

Murray Hirsch

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 30. april 1998.

R. Grass H. Ragnemalm

Justitssekretær Formand for Sjette Afdeling